

CZU 343.7

ASPECTE PROCESUALE DE VALORIFICARE A BUNURILOR CULTURALE

Alexandru PARENIUC,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Catedra „Activitate specială de investigații și anticorupție”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0000-0002-6642-4610

Andrei GHIMPU,
doctorand, Școala doctorală „Științe penale și drept public”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0009-0006-1233-8668

Rezumat

Acest studiu își propune să analizeze unele aspecte procesuale efectuate de autoritățile competente în funcție de rolul fiecăruia la valorificarea bunurilor culturale în etapa procesuală. La rândul său, patrimoniul cultural constituie tezaurul spiritual al națiunii acumulat de-a lungul veacurilor și cuprinde „totalitatea valorilor și bunurilor culturale”. Este necesar de a valorifica și explora această bogăție culturală prin diverse mijloace juridice, atât la nivel național, cât și internațional.

Totodată, termenul de valoare se referă la caracteristicile pozitive prezente și potențiale ale lucrurilor – obiectelor, clădirilor și siturilor de patrimoniu, asociindu-li-se o varietate de valori, cum ar fi cele: simbolice, istorice, estetice, economice etc. Datorită prezenței acestor valori diverse multivalenta devine una dintre caracteristicile esențiale ale patrimoniului.

Valorile asociate patrimoniului cultural nu sunt intrinseci și nici imuabile, ci rezultă din interacțiunea între obiect și context, societatea alegând în permanență și definind ceea ce are semnificație în contextul situării sale istorico-geografice.

Cuvinte-cheie: totalitatea valorilor și bunurilor culturale, simbolice, istorice, estetice, economice, reprezintă un subiect de controversă, fundamentează patrimoniul cultural național.

Summary

Before resorting to the process of evaluating cultural heritage from var-

ious types of communities (local, regional, national, universal), it is necessary to have a vision of the general conceptual framework, in terms of heritage evaluation, filtering it through the prism of notions coming from the field of science conventional economics.

The term „heritage” defines something inherited from the past, and by attaching the adjective „cultural” to it (both in the anthropological or sociological sense, as well as in its artistic or aesthetic interpretation) its purpose is more precisely defined, thus speaking of things originating from previous generations and charged with a certain cultural significance.

Of the two components of cultural heritage, the tangible one - buildings, locations, but also paintings, sculptures or artifacts, and respectively intangible - traditions, customs, beliefs, works of art such as literature or music. The object of our study is the tangible built heritage.

But, certainly, the most important notion is that of heritage value, through its meaning, the way of determination and especially the role played in the decisions regarding the preservation, restoration or reuse of heritage.

Two essential distinctions operate in this field: that between individual value and collective value, as well as between private and public value, taking into account a secondary differentiation between economic and cultural value.

Keywords: *the totality of the cultural, symbolic, historical, aesthetic, economic values and assets, represents a subject of controversy, underpins the national cultural heritage.*

Introducere. În literatura de specialitate noțiunea de „valoare” în aspect financiar, economic a reprezentat și mai reprezintă un subiect de controversă, cu diferite dispute în funcție de abordarea fiecăruia în parte, însă, chiar și în aceste condiții, paradigma dominantă a economiei ce aparține neoclasicismului susține, că ar fi găsit soluția de compromis a problemei într-un mod fără multe ambiguități, și identifică valoarea destul de clar ca izvorând din utilitatea individuală.

Nu este momentul de a face aici o revizie a literaturii dedicate „teoriei valorii”, dar chiar și postularea ca rezolvată a problemei valorii și operațiilor realizabile în baza lor, asupra comensurării, comparării și calculării intersubiective a valorii/utilității, rămâne actuală [1].

Schimbările din domeniu juridic, economic, social și politic, care au prins contur după obținerea independenței Republicii Moldova, au condiționat schimbări în domeniul proprietății și a formelor acesteia în materie de abordare, responsabilități și competențe. Dar acest lucru s-a modificat treptat, iar noile realități au obligat statul să reacționeze și să acționeze prompt în vederea asigurării instrumentarului juridic necesar

pentru administrarea și folosirea bunurilor de proprietate publică sau privată în cel mai eficient mod.

Astfel, de la independență până în prezent, autoritățile Republicii Moldova au adoptat mai multe norme care vizau ocrotirea patrimoniului cultural. Baza normativă care fundamentează patrimoniul cultural național este reglementată de Constituția Republicii Moldova, precum și de alte acte normative, cum ar fi: Codul penal în capitolul VI reglementează infracțiunile contra patrimoniului, stabilind doar câte un singur alineat (2¹) obiectelor dobândite prin sustragere, jaf, tâlhărie, escrocherie și delapidarea averii străine. De asemenea, cu specificație directă în acest compartiment legiuitorul dedică bunurilor culturale art.199¹-199⁵ [2].

La categoria menționată, acest domeniu interacționează nemijlocit cu alte coduri naționale, precum: Codul vamal, Capitolul V, art. 375 – „Controlul metalelor prețioase, al obiectelor și al bijuteriilor din metale și pietre prețioase, al valorilor valutare și culturale”, reglementează normele privind introducerea și scoaterea valorilor culturale de pe teritoriul Republicii Moldova, precum și prevede unele reguli cu privire la aceste bunuri [3].

Codul contravențional, art. 74 – „Încălcarea legislației cu privire la patrimoniul cultural, patrimonial arheologic sau monumentele de for public” [4], Codul civil, Codul fiscal ș. a.

Art. 9 al Legii nr. 1569/2002 cu privire la modul de introducere și scoatere a bunurilor de pe teritoriul Republicii Moldova de către persoanele fizice, prevede dreptul persoanelor fizice de a introduce pe teritoriul țării valori culturale cu condiția prezentării la organul vamal a autorizației eliberate de autoritatea competentă a statului de expediție, cu respectarea măsurilor de politică economică, achitarea drepturilor de import și declarării în modul stabilit [5].

Prin adoptarea unor legi de specialitate, acte normative, acte departamentale etc., autoritățile statului prin diferiți reprezentanți a executării acestor norme au intenționat să asigure protejarea acestor obiecte de diferite ilegalități, să stabilească procedurile de valorificarea a patrimoniului cultural etc., precum și să cultive respectul cetățenilor și recunoașterea valorilor de patrimoniu la nivel local și național.

Totodată, în cadrul legislației naționale mai există „[...] un șir de regulamente menite să implementeze actele legislative sau să reglementeze relațiile din domeniul protecției patrimoniului cultural”.

Așadar, la înfăptuirea justiției, legiuitorul în procesul de elaborare a normelor care guvernează justiția penală, majoritatea normelor juridice procesual-penale le concentrează în Codul de procedură penală, unde stabilește că:

– *Partea generală* cuprinde titlurile:

1. regulile de bază și acțiunile în procesul penal;
2. competența;
3. probele și mijloacele de probă;
4. măsurile preventive și alte măsuri procesuale.

– *Partea specială* cu titlurile:

1. urmărirea penală;
2. judecata;
3. executarea hotărârii penale;
4. proceduri speciale.

Totodată, această parte specială reprezintă fazele în care activează anumite categorii de organe specifice procesului penal – spre deosebire de procesul civil care are un caracter unitar, deoarece de la început și până la sfârșit se desfășoară în fața instanței de judecată.

În procesul penal se disting trei faze:

1. urmărirea penală – activitatea de identificare a autorului unei infracțiuni, prinderea acestuia și administrarea probelor pentru stabilirea faptei și a vinovatului;

2. judecata – începe cu sesizarea instanței prin rechizitoriul procurorului și înaintarea întregului dosar cu probe administrate și care continuă cu soluționarea cauzei penale în condiții de publicitate și contradictorialitate, astfel încât hotărârea instanței să exprime adevărul privind fapta și vinovăția autorului;

3. punerea în executare a hotărârii judecătorești – obiectivul acestei etape este aplicarea hotărârii penale, realizarea practică a scopului legii penale și procesuale penale.

În prima fază își desfășoară activitatea organele de cercetare penală și procurorii (și, excepțional, instanța). În a doua fază își desfășoară activitatea instanța cu participarea procurorului. În cea de-a treia fază activează instanța, procurorii, organele ministerului de interne și cele ale ministerului justiției.

Trecerea procesului penal prin cele trei faze este schema tipică, însă e posibil ca procesul penal să nu parcurgă aceste faze, încetarea urmăririi penale sau scoaterea de sub urmărire penală pot întrerupe continuarea celorlalte faze. De asemenea, pronunțarea unei achitări de către instanță înlătură faza de punere în executare a hotărârii. În unele cazuri, procesul penal poate începe direct cu judecata – cazul procedurii plângerii prealabile, când plângerea părții vătămate se adresează direct instanței [6].

Potrivit procedurii, în faza de urmărire penală, organul de urmărire penală administrează și verifică probe în scopul constatării infracțiunii, identificării făptuitorului, stabilirii răspunderii acestuia, acțiuni necesare

pentru trimitere cauzei în instanța de judecată.

Obiectul urmăririi penale constă din colectarea probelor cu privire la existența infracțiunii, identificarea făptuitorului, pentru a se constata dacă cauza poate fi trimisă în judecată. Iar scopul urmăririi penale este trimiterea cauzei în judecată pentru atragerea la răspundere penală a făptuitorului.

Articolul 253 CPP stipulează că urmărirea penală se efectuează de către procuror și de către organele constituite conform legii în cadrul: Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului Vamal, Centrului Național Anti-corupție și Serviciului Fiscal de Stat [7].

Tot această normă prevede că organele de urmărire penală sunt organizate în structuri centrale și structuri teritoriale, fiind reprezentate de ofițeri de urmărire penală anume desemnați în cadrul instituțiilor menționate supra și subordonați organizațional conducătorului instituției respective.

Ofițerii de urmărire penală sunt independenți, se supun legii și indicațiilor scrise ale procurorului. Statutul ofițerului de urmărire penală este stabilit prin lege.

Cu alte cuvinte, organul de urmărire penală este împuternicit de stat în scopul desfășurării în faza prejudiciară a activității legate de acumularea probelor necesare cu privire la existența componentei de infracțiune, identificarea făptuitorului sau a făptuitorilor și stabilirea răspunderii acestora. De asemenea, organele de urmărire penală au obligația să ia toate măsurile prevăzute de lege pentru cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă a circumstanțelor cauzei pentru stabilirea adevărului.

Cu referire la cauzele penale pornite cu privire la bunurile culturale vizate în articolele din Codul penal menționate *supra*, conform unei analize ample efectuate pe o perioadă de 20 ani, de către forțele de drept au fost examinate 153 de cauze penale. Cea mai mare parte îi revine infracțiunii de contrabandă cu 53 de cauze penale și 36 de sustrageri.

Totodată, după competența teritorială, cele mai multe fapte au fost înregistrare și examinate de către organul de urmărire penală al MAI – 52 de cauze penale (Direcției de Poliție mun. Chișinău – 42 de cauze penale și Inspectoratul General al Poliției de Frontieră al MAI – 10 cauze penale; alte entități – 59 de cauze penale), Serviciul Vamal – 28 de cauze penale, CNA – 2 cauze penale și Procuratura – 12 cauze penale).

Potrivit Codului de procedură penală în faza de urmărire penală organul de urmărire penală efectuează acțiuni de urmărire penală în strictă conformitate cu prevederile CPP și numai după înregistrarea sesizării cu privire la infracțiune.

Acțiunile de urmărire penală pentru efectuarea cărora este necesară

autorizarea judecătorului de instrucție, precum și măsurile procesuale de constrângere sunt pasibile de realizare doar după pornirea urmăririi penale, dacă legea nu prevede altfel.

Unele acțiuni necesare în faza de urmărire penală pentru infracțiunile prevăzute de Codul penal, sunt realizate prin efectuarea expertizei pentru constatarea clasificării bunurilor ce fac parte din categoria patrimoniului cultural național sau internațional, de către Serviciului de evidență și circulație a bunurilor culturale mobile din cadrul Ministerului Culturii al RM.

La rândul său, Serviciul este persoană juridică de drept public, cu sediul în municipiul Chișinău, dispune de denumire, ștampilă cu Stema de Stat a Republicii Moldova, deținând conturi în contul unic al trezoreriei Ministerului Finanțelor.

Serviciul realizează funcțiile conform unui regulament cadru în următoarele domenii:

- 1) evidența patrimoniului cultural mobil;
- 2) circulația bunurilor culturale mobile.

În domeniul circulației bunurilor culturale mobile, funcțiile de bază ale Serviciului sunt:

1) asigură prestarea de servicii de expertizare a bunurilor culturale mobile;

2) prestează servicii de emitere a rapoartelor de expertiză, adevărințelor, notificărilor și certificatelor de export/import pentru bunurile culturale mobile;

3) cooperează cu poliția și angajații Serviciului Vamal în cazul exportului sau importului ilegal de bunuri culturale mobile;

4) implementează tratatele internaționale ale Republicii Moldova în domeniu, prezintă către Ministerul Culturii rapoarte privind executarea acestora.

Astfel, expertizarea bunurilor culturale mobile se efectuează în următoarele domenii de specializare:

1. Arheologie;
2. Paleontologie;
3. Zoologie;
4. Științele naturii;
5. Heraldică;
6. Numismatică;
7. Etnografie;
8. Filatelie;
9. Cartografie;
10. Artă plastică;

11. Artă decorativă;
12. Arme și armuri;
13. Carte veche, manuscrise;
14. Instrumente muzicale;
15. Bunuri cu semnificație tehnică (automobile de epocă).

În baza Normelor de acreditare a experților (MO nr. 99-102 din 24.04.2014), criteriul de clasare reprezintă un standard calitativ și cantitativ de evaluare a semnificației sau importanței culturale a bunurilor mobile și de determinare a categoriei de patrimoniu cultural (A - Tezaur sau B - Fond), din care fac parte aceste bunuri.

Clasarea bunurilor culturale mobile în categoriile Tezaur sau Fond se va efectua în baza a două tipuri de criterii de clasare: generale și specifice.

Criteriile generale de clasare sunt standarde pe baza cărora se evaluează semnificația sau importanța bunurilor culturale mobile și prin care se determină dacă aceste bunuri sunt susceptibile de a fi clasate [8].

Criteriile generale de clasare a bunurilor culturale sunt următoarele:

a) *vechimea* – criteriul în baza căruia se determină perioada în care a fost realizat bunul cultural, analizând-se dacă bunul respectiv a fost confecționat într-o perioadă mai îndepărtată, cel puțin cu 50 de ani înainte de data efectuării expertizei, și se acordă puncte valorice într-un cuantum proporțional cu vechimea determinată.

b) *raritatea* – criteriul în baza căruia se analizează dacă bunul cultural aparține unui număr mic de obiecte de același tip sau unei serii de bunuri identice sau unui lot de bunuri din aceeași tipologie și se determină prezența acestora pe teritoriul Republicii Moldova. În raport cu semnificația artistică a bunurilor respective se analizează dacă acestea se înscriu într-o tipologie determinată care cuprinde opere cu tematica și maniera de realizare artistică relativ similare și dacă asemenea opere sunt prezente în colecțiile publice sau private ori în circuitul civil;

c) *starea de conservare* – criteriul în baza căruia se analizează gradul de păstrare a integrității și caracteristicilor inițiale ale bunului sau se află într-o stare care să permită restaurarea acestuia.

Expertizarea după criteriile generale se efectuează de specialiști ai instituțiilor publice de profil, în domeniul cultelor religioase, sau de experți ai instituțiilor specializate în cazul persoanelor fizice și juridice deținătoare de bunuri culturale mobile. În acest sens, se va întocmi un raport cu punctajul acordat bunului cultural susceptibil de a fi clasat, care va fi prezentat expertului acreditat de Ministerul Culturii pentru validare sau invalidare.

Expertizarea după criteriile generale este realizată în baza punctelor valorice acordate pentru fiecare criteriu general care, eventual, sunt însușite și evaluate după cum urmează:

a) dacă suma realizată este de până la 150 de puncte valorice, bunul cultural mobil expertizat nu este susceptibil de a fi clasat;

b) dacă suma realizată este egală cu sau mai mare de 150 de puncte valorice, bunul cultural mobil este susceptibil de a fi clasat și se procedează la expertizarea acestuia de către un expert acreditat de Ministerul Culturii, care validează sau invalidează punctajul acordat potrivit criteriilor generale și expertizează bunul potrivit criteriilor specifice de clasare.

Criterii specifice de clasare a bunurilor culturale.

Criteriile specifice de clasare sunt standarde caracteristice unui domeniu, pe baza cărora se evaluează semnificația sau importanța arheologică, istorică, documentară, artistică, etnografică, științifică ori tehnică a bunurilor culturale, prin intermediul cărora se determină valoarea culturală deosebită sau excepțională, stabilindu-se categoria de patrimoniu cultural (A - Tezaur sau B - Fond), din care fac parte aceste bunuri [9].

Criteriile specifice de clasare a bunurilor culturale sunt următoarele:

a) *valoarea istorică și documentară* – criteriul în baza căruia se analizează dacă bunul respectiv este o mărturie a unor evenimente de o importanță sau semnificație istorică majoră;

b) *valoarea memorială* – criteriul în baza căruia se analizează dacă bunul cultural a aparținut unei personalități de vază a istoriei și culturii naționale sau internaționale ori constituie o mărturie directă și semnificativă privind viața și activitatea acestei personalități.

c) *autenticitatea* – criteriul în baza căruia se analizează dacă bunul cultural este o operă de artă realizată, cu certitudine, de un autor identificat sau este fabricat într-un atelier, manufactură ori fabrică determinată cu precizie ca aparținând unei epoci, culturi sau civilizații și unui anumit stil artistic.

d) *autorul, atelierul sau școala* – criteriul în baza căruia se analizează dacă bunul cultural aparține unui autor important sau a fost realizat în ateliere, manufacturi ori fabrici semnificative pentru o epocă istorică, un stil artistic, o cultură sau o civilizație.

e) *calitatea formală* – criteriul în baza căruia se analizează dacă un bun cultural este o realizare artistică importantă, de o expresivitate plastică deosebită sau excepțională, ori reprezintă o piesă remarcabilă prin tehnica de execuție, unicitatea sau raritatea conceptuală [10].

De fapt, „clasarea bunurilor culturale mobile este o procedură de stabilire a categoriei bunurilor culturale mobile și de înscriere a acestora

în Registrul patrimoniului cultural național mobil, care potrivit Regulamentului privind Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil” [11], reprezintă o bancă electronică de date și cuprinde informații privind bunurile culturale mobile aparținând patrimoniului cultural mobil al Republicii Moldova. Acest registru se ține în formă manuală și electronică și este gestionat și completat de Ministerul Culturii în baza registrelor de evidență ale proprietarilor de bunuri culturale, ale muzeelor și altor instituții, în proprietatea sau folosința cărora se află bunurile culturale [12].

Ca rezultat, expertul acreditat emite un Raport de expertiză pentru bunurile culturale, cu excepția instrumentelor muzicale, care este valabil 3 ani din data emiterii. Iar potrivit art. 93 din Codul de procedură penală (probele), determină elemente de fapt dobândite în modul stabilit de CPP, care servesc la constatarea existenței sau inexistenței infracțiunii, la identificarea făptuitorului, la constatarea vinovăției, precum și la stabilirea altor împrejurări importante pentru justa soluționare a cauzei [7].

O altă acțiune de urmărire penală în ceea ce ține de bunurile culturale poate fi realizată prin numirea unei expertize judiciare, fapte prevăzute în a 7-a efectuare a expertizei judiciare, art. 142-153 Codul de procedură penală. În cazul nostru va fi efectuată expertiza dactiloscopică de Centrul tehnic criminalistic și expertize judiciare a IGP sau de un expert criminalist cu categoria autorizată de expertizare în vederea constatării urmelor dactiloscopice pe obiectele ce au întrunit componentele infracțiunii de sustragere, jaf etc., fapt realizat în acumularea probelor pertinente sau concludente în faza de urmărire penală.

În concluzie, putem afirma că procedura procesual-penală care are la bază valorificarea bunurilor culturale, își propune drept obiectiv și scop final colectarea probelor necesare cu privire la existența infracțiunii, la identificarea făptuitorului, pentru a se constata dacă este cazul de a transmite cauza penală în judecată în condițiile legii și pentru a se stabili răspunderea făptuitorului.

Referințe bibliografice:

1. Liliana Jitari. Tipurile de valori ale patrimoniului cultural din Republica Moldova. În: Lucrările Seminarului Științific Național, pag. 106-119.
2. Codul penală al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002. Monitorul Oficial nr. 72-74 art. 195. Accesat [07.11.2023].
3. Codul vamal Republicii Moldova nr. 1149 din 20 iulie 2000. Monitorul Oficial nr. ed. specială art.98. Accesat [07.11.2023].
4. Codul administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19 iulie 2018. Monitorul Oficial nr.309-320, art.466. Accesat [07.11.2023].

5. Legea nr. 1569 din 20 decembrie 2002 cu privire la modul de introducere și scoatere a bunurilor de pe teritoriul Republicii Moldova de către persoane fizice. Publicat: 31.12.2002 în Monitorul Oficial nr. 185-189 art. 1416.

6. Comentariul la Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14 martie 2003. Monitorul Oficial nr. 248-251 art. 699. Accesat [07.11.2023].

7. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14 martie 2003. Monitorul Oficial nr. 248-251 art. 699. Accesat [07.11.2023].

8. Ordinul Ministerului Culturii nr. OMC09/2014 din 22.01.2014 cu privire la aprobarea actelor normative. Publicat: 25.04.2014 în MO nr. 99-102 art. 480. Art. 13. Accesat [07.11.2023].

9. Ordinul Ministerului Culturii nr. OMC09/2014 din 22.01.2014 cu privire la aprobarea actelor normative. Publicat: 25.04.2014 în MO nr. 99-102 art. 480. Art. 20. Accesat [07.11.2023].

10. Anexa nr.1 la Ordinul nr. 235 din 11.10.2012, Norme de clasare a bunurilor culturale mobile, art. 10,11,12. Accesat [07.11.2023].

11. Regulamentul privind Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil, aprobat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 1111 din 11.09.2003. Monitor Oficial al Republicii Moldova. 2003, nr. 204-207.

12. Legea nr. 280 din 27 decembrie 2011 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil. Publicat: 27.04.2011 în Monitorul Oficial nr. 82-84 art. 270. Accesat [07.11.2023].